

Çeçen Mitolojisinde Hurri-Urartu Uygarlığının Sürekliliği*

Cahit Aslan**

Özet

Son zamanlarda Hurri-Urartular hakkındaki tartışmalar yeniden hız kazanmaya başladı. Kim oldukları ve özellikleri, tarihteki önemleri konusunda ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalara bu toplumların modern toplumlardan kimin ataları oldukları konusu da eşlik etmektedir. Son bulgular Hurri-Urartuların Çeçenlerle bağlantılı olduğu izlemini yaratmaktadır. Örneğin, her iki toplumun dilleri arasında benzerlikler bulunmuştur. Antik bir toplumla modern bir toplum arasında süreklilik bağı kurmak için dil dışında birçok veriye ihtiyaç vardır. Bunlardan biri de mitoloji olabilir. Bu çalışma Hurri-Urartu ve Çeçen mitolojileri arasında bir sürekliliğin olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hurri-Urartular, Çeçenler, Mitoloji, Nartlar

Continuity of Hurrito-Urartu Civilization in Chechen Mythology

Abstract

Recently, discussions about the Hurrito-Urartians have started to gain momentum again. There are serious discussions about who they are, what kind of characteristics they have, and their importance in history. These discussions are accompanied by the question of who these societies are the ancestors of modern societies. The latest findings create the impression that they are related to the Chechens. For example, similarities have been found between the languages used by both societies. If a continuity is to be established between an ancient society and a modern society, many more data are needed besides languages. One of these may be mythologies. This

* Bu makale, Rusya Federasyonu Çeçenistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin 9-11 Ekim 2023 tarihleri arasında Grozni şehrinde düzenlemiş olduğu "Hurrian-Urartian Word and the Civilizations of Western Asia: Ethno-Cultural Relations" konulu uluslararası bilim konferansında sözlü olarak sunulmuş ve konferansın bildiri kitapçığında İngilizce olarak yayınlanan "Succession of Hurrian-Urartian Civilization in Chechen Mythology" (2024: s. 133-151) başlıklı bildirinin Türkçe çevirisidir.

** Cahit Aslan, Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi. ORCID 000-0002-9793-4285. E-posta: cahitaslan138@gmail.com

very study claims that there is a continuity between the mythologies of the Hurrito-Urartians and the Chechens.

Keywords: Hurrito-Urartians, Chechens, Mythology, Narts

1. Giriş

Son zamanlarda Hurriler ile onların ardılı veya bir kolu olan Urartuların çağdaş toplumlardan kimlerin ataları olduğuna ilişkin çok ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Günümüz modern toplumlardan herhangi birinin bu antik toplumların doğrudan ardılları olması tartışmalı olsa da birçok yönden onların izlerini taşıdıkları muhakkaktır. Bu izlerin yoğunluğu ve çokluğu iddia sahibinin tezini güçlendirmektedir. Örneğin, başta mevcut dillerin bu antik toplumların dilleriyle genetik benzerlikleri gösterilmeye çalışılmaktadır. Son zamanlarda biyolojik genetik DNA analizleri işe koşulsa da bunların kültürel süreklilik açısından bir değeri yoktur. Bu nedenle daha ziyade kültür öğelerinin günümüzdeki kalıtlarına bakmak gerekir. Bu çalışma, Hurri-Urartu uygarlığı ile Çeçen toplulukları arasındaki sürekliliği görmek için iki toplumun efsanelerindeki benzerliklere yönelmiştir. Bilinen Hurri-Urartu mitolojisi ile Nart Destanı çerçevesinde Çeçen mitolojisi arasında bir süreklilik açıklanmaya çalışılmaktadır.

“Hurriler kültür açısından Hititlere çok şey vermişlerdir. Bu nedenle Hitit ve Helen mitolojilerini de takip etmek mümkündür. Öyle ki bu etkiler saymakla bitmez: En başta dil, din, edebiyat, mitoloji, büyü, tıp, giysiler (eski Ön Asya moda dünyasında bir Hurri gömleği vardır), teknik aletler ve silahlar ve kadın hakları. Hurri etkisinin en yaygın ve bariz olduğu saha hiç kuşkusuz din-mitolojidir. Hitit panteonunun baş tanrıları olan Hava Tanrısı ve Güneş Tanrıçası tamamen Hurri kimliği kazanmış ve Hurrice Teşup ve Hepat adlarını taşımaktadır” (Ünal 97).

Urartuların en güçlü olduğu MÖ 8.-7. yüzyılda başkentleri Van bölgesindeki Tuşpa’dır. Bu ismin bile Çeçencede bir karşılığı vardır. Çeçence *tuş* ‘memnuniyet’, ‘refah’, *phha* ise ‘yerleşim’, ‘yer’ anlamına gelmekte olup, dolayısıyla *tuşphha* ‘refah yeri’ demektedir (Lepiev, 2003).

Makalenin amacına uygun olarak önce Hurri-Urartuların kısa tarihi, din ve mitolojileri, Kafkasya ile ilişkileri hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Daha sonra Hurri-Urartu ve Çeçen mitolojileri karşılaştırılacak, bunun için yapısöküm ve göstergebilim teknikleri

açıklanarak bu tekniklere dayalı alt başlıklar halinde Hurri-Urartu ile Çeçen efsanelerindeki benzerlikler ve süreklilikler gösterilmeye çalışılacaktır. Sonuç kısmındaki açıklamalarla çalışma bitirilecektir.

2. Hurri-Urartuların Kısa Tarihi ve Kafkasya ile İlişkileri

Hurri-Urartuların kökenleri konusunda spekülative bilgiler olsa da, birçok bilim insanı Hurri ve Urartu dillerinin akraba olduğu ve Kafkasya kökenli oldukları konusunda hemfikirdirler (Ünal, 2002: 86, 91, 101; Bryce, 2003: 35). “Etnik ve dilsel olarak Nahlarla¹ yakından ilişkili olan Hurriiler ve Urartular, MÖ 2. ve 1. binyıllarda bile kulelerde yaşadılar. Eski gelenekler ve arkeolojik buluntular, Nah dili konuşan Hurri kabilelerinin kuzeyden güneye ve çaprazına, en azından MÖ 1. binyılın 5. yarısından ikinci yarısına kadar olan sürekli göçlerine tanıklık ediyor.” (İlyasov, 2009: 179). “Hurri yerleşiminin kuzey sınırı o zamanlar belirsizdi, çünkü Urartuların toprakları - dilsel ve genetik olarak Hurriilerle yakından ilişkili bir etnik yapı - Hurri topraklarının kuzeyinde yer alıyordu. Görünüşe göre, Hurri ve Urartular 3. binyılın başlarında tek bir etnik yapı oldu.” (İlyasov 14). Sonraki zamanlarda dahi Hurrice günlük yaşamdan devlet idaresine kadar Mitanni Devleti ve Hititler tarafından benimsenip kullanılmıştır. Hurrice Hint-Avrupa ve Sami dillerine benzememekle birlikte Hatticeden de farklıdır. Hurrice'in temel özelliği, eklerin kelimelerin arkasına eklenmesi ve öneklere sahip olmasıdır. Bu yüzden sondan eklemeli dillere benzememektedir (Rosen 44-55; Ünal 87; Woodard 97; Kuhrt 75).

Diğer yandan Hurri-Urartu dillerinin dış bağlantıları tartışmalıdır. Diğer dil aileleriyle (örneğin, Kuzeydoğu Kafkas dilleri, Güney Kafkas dilleri veya Hint-Avrupa dilleri) genetik ilişki konusunda çeşitli tezler vardır, ancak hiçbirini araştırmacılarca genel olarak kabul edilmemektedir (Gernot 95). Ayrıca yaşayan diller arasında en çok ortak kelime Urartuca ile Kuzeydoğu Kafkas dilleri arasında bulunsa da (tespit edilen 350 Urartuca kelime kökünden 169'u yaşayan Kafkas dilleri ile benzerliği vardır) akrabalık dereceleri henüz kesinlik kazanmamıştır (Diakonoff, Starostin 184). Diğer yandan “Urartuların kullandığı dil ile Hint-Avrupa dil ailesi ve Sami dil ailesi arasında hiçbir

¹ Nah - Çeçen, İnguş ve Gürcistan'daki Batsbiylerden oluşan etnik-dilsel topluluğun ortak adıdır. Çeçen ve İnguşlar Batsbiylerden ayrı olarak kendilerini Vaynah olarak da adlandırır.

bağ da tespit edilmemiştir. Urartuların konuştuğu dil Hurrice ile aynı kola ait olup yakın akrabalık içermekte ve en çok Kuzeydoğu Kafkasya dil ailesi (Çeçence) ile benzerlik göstermektedir” (Cambridge Ancient History 164). Öyle ki çağdaş Nah dillerinden başka hiçbir şeye olmayacak kadar inanılmaz yakınlık gösteriyor. “Nispeten yakın zamanda ortaya çıktığı varsayılan Nah dillerindeki gramer derslerinin göstergelerinin bile prototipleri Hurri-Urartu dillerinin işaret zamirlerinde bulunmaktadır” (İlyasov 13). Son zamanlarda Hurri-Urartu dilleri ile Çeçence arasında en yakın bağlantılar kolay bir şekilde kurulmuştur.² Bu durum Hattiler için de geçerlidir. “Hatticenin öneki bir dil olma özelliği bakımından Hint-Avrupa ve Sami dillerinden tamamen farklı, kendine özgü bir dil olduğu saptanmıştır” (Akurgal, Anadolu ... 16). Urartular Asurlulardan alarak dillerine adapte ettikleri çiviyazısı dışında hiyeroglif yazı da kullanmışlardır. Bunun da kökeni Hitit İmparatorluğu ve özellikle de Geç Hitit Krallığıdır (Çilingiroğlu 127).

Arkeolojik buluntulara ve tarihi kaynaklara göre Hurri kabileleri, Hazar ve Karadeniz kıyıları ve Daryal Boğazı gibi neredeyse tüm ana yollar boyunca Büyük Kafkas Sıradağları’ndan güneye doğru ilerlediler. Bir kısmı Kafkasya’nın güney yamaçlarına yerleşti. 4. binyılın sonunda güneye, Transkafkasya ve Batı Asya’ya gitmek için temel Nah-Hurri etnosundan kopan Hurrilerdi. Bu varsayım, arkeolojik buluntular ve yazışmaların dili tarafından doğrulanmaktadır (İlyasov 14-15). “Urartular ise zorlu coğrafi şartları ve doğal çevreyi kendi yararlarına kullanarak, Van merkez olmak üzere Doğu Anadolu, yukarı Murat havzası, Erzurum ve Kars havzası, Urmiye bölgesi, Elazığ ovası, Kars ve Sevan gölleri, Çıldır’dan daha yukarıya çıkarak kuzeye Kura nehrinin kaynak bölgesine kadar alanı kendilerine yurt edinip bölgeyi siyasi olarak yönetmişlerdir” (Çilingiroğlu 102; Dinçol ve Dinçol 55).

Hurri-Urartu ve Nah dillerinin yakın genetik bağlantısına dayanan bir başka hipotez de Çeçenlerin Batı Asya ve Küçük Asya’dan göç ettiğini iddia ediyor. Destekçileri ayrıca bazı Çeçen klanlarının Batı Asya ülkelerinden gelen ataları hakkındaki efsanelerine de atıfta bulunuyor (İlyasov 179).

² <https://starlingdb.org/Texts/hururt.pdf> (Erişim: 20.07.2023).

3. Hurri-Urartularda Din ve Mitoloji

Urartu yazıtlarının genel olarak fetihlerden söz eden tek düze içerikleri yüzünden toplumdaki inanç biçiminin ayrıntıları konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır. Krallığın başlangıcında Meher Kapı kaya nişi içine kazdırılan tanrılar listesi ve sunulacak kurbanları gösteren yazıt bu konudaki en önemli belgedir. Burada ve hemen bütün sefer yazıtlarında ilk üç sırayı Haldi, Teişeba ve Şiuini tanrıları paylaşmaktadır. Baş tanrı Haldi (eşi Bagbartu/Bagmaştu/Arubani), Urartular'ın ulusal tanrısı olarak görülmektedir. İsim olarak kökeni M.Ö. 13. yüzyıl Asur yazıtlarına kadar inmektedir. En büyük tapınağı Musaşirin'de idi. Tanrı Teişeba (fırtına tanrısı) ise Hurri kökenli olan ve ikinci bin yılda Anadolu'da tapınım gören Teşup ile aynı olmalıdır. Yani Fırtına Tanrısı Teşup Hurri dinsel panteonundan Hititlere geçmiş ve daha sonra Yunan mitolojisine kaynaklık etmiştir. Şiuini ise güneş tanrısı olarak tanımlanmaktadır. Şiuini de Hurri kökenlidir. Hititler'deki Şimegi'nin karşılığıdır. Bunların dışında Meher Kapı anıtında 79 tanrı, tanrıça ve tanrısal özellik sıralanmaktadır (Çilingiroğlu 16; Erhat 203; Belli, Anzaf ... 79).

Meher Kapı'nın dışında Urartular, büyük merkezlerde tanrıları için kule tipi tapınaklar ve açık alanlardaki kayalara kapı görünümlü kutsal nişler yapmışlardı (Wikipedia, "Urartular"). Öyle ki "Çorum Yazılıkaya'da bulunan kaya kabartmalarındaki tanrı isimlerinin Hurrice olduğu ispatlanmıştır" (Bağlar 99).

Hattiler ve Hititler ise dil ve köken bakımından birbirlerinden tamamen farklılar. Ancak yazıyı o zamanlar kullanmadıkları için Hattilerin dili, inançları gelenekleri hakkında Hititler yoluyla birçok bilgiye sahibiz. Hititler din, mitoloji, töre-örf bakımından Hattilerin etkisinde kalmıştır. Özellikle Hititlerin Güneş Tanrıçası Hattilerin Wuruşemu dedikleri 'Gökten Düşen Ay Tanrısı'dır (Akurgal, 2023a: 15-16). M.Ö. III binli yıllara tarihlenen Maykop buluntularından çıkan sonuçlara göre, Kafkasya'nın ilk kadim halklarından Aşviler de güneşe tapıyorlardı (Turtsaninov 83, 85). Bu durum da Hattilerin Kafkasya ile bağlantılarına işaret etmektedir.

M.Ö.14. yüzyıldan itibaren Hurri dininin Hitit dini üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur ve Hurri panteonu, Yazılıkaya'daki önemli Hitit tapınağında 13. yüzyıl kaya kabartmalarında tasvir edilmiştir (Archi 1). Akurgal'ın düşüncesine göre, "Hurri-Urartular ile ilgili en sağlam

kaynaklar Hitit dini gibi mitolojisidir. Çünkü Hitit dini gibi mitolojisi de Hatti ve Hurrilerin etkisinde kalmıştır. Öyle ki Hurri kökenli Kumarbi Efsanesi Hititler üzerinden M.Ö. 8. yy.'da Hellas'a bile geçmiştir. Hurrilerden gelme Gök Krallığı ve Ullikummi destanlarının ardılı Ulliyanka efsanelerinin Hititlerden Helenlere geçişinin izini sürmek mümkündür. Örneğin Helen mitolojisindeki Zeus ile Typhon arasındaki mücadelede Illuyanka Efsanesi'nin ana öğeleri mevcuttur" (Akurgal, Hatti ... 83-84).

"Hurriler'in 'Göğün Krallığı' efsanesinin Hititler üzerinden Helenlere geçişi Hesiodos tarafından yazılan Theogonia'da anlatılmaktadır. Buradaki anlatıya göre gök tanrıdan önce üç tanrı vardı: Alalu, Anu ve Kumarbi. Anu, Babiller'in gök tanrısıdır. Alalu da onun daha önceki ceddidir. Hurri tanrısı Kumarbi Sümer tanrısı Enlil'in karşılığıdır. Kumarbi kendinden önceki göğün tanrısı Anu'nın erkeklik organını ağzıyla koparmış ve spermalarını yeryüzüne dağıtmıştır. Böylece yeryüzü gebe kalmıştır. Tabletlerdeki yazılanlardan Kumarbi'nin yerine zamanla Teşup'un geçtiği anlaşılmaktadır. Hesiodos da Theogonia'sında benzer konuları işler. Uranus, Kronos ve Zeus sırayla göğün kralları olurlar. Kronos, babası Uranos'un erkeklik uzvunu karısı Gaia (Toprak ana) ile sevişirken bir orakla keser ve denize atar. Uranos'un spermasından Aphrodite, kan damlalarından da Giganlar (devler) doğar" (Akurgal, Hatti ... 84).

4. Hurri-Urartu Mitolojisinin Çeçen Mitolojisi ile Karşılaştırılması

Genel kabul şu ki, Hurri-Urartu ve daha sonra Hatti halklarının kökenleri Kafkasya'ya dayanmaktadır (bkz. Akurgal, Anadolu...). "Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'daki arkeolojik verileri üreten insanlar en geç M.Ö. 4. binyıldan itibaren hem birbirleriyle yakın akrabadırlar hem de çok yakın karşılıklı ilişkiler içerisindedirler. Tarihi metinlerden bilindiği kadar bu kavimlere Hattiler, Hurriler ve tabiatıyla adı henüz bilinmeyen diğer kavimler de dâhildir. Hurriler, anavatanları Kafkasya'dan güneye geçip, Mezopotomya kültür toplumu içine girmeyi başaran, oralarda büyük bir devlet kurmuş, üstün, kendine özgü bir kültür yaratmış olan ilk Kafkas kavimidir. Onlar at yetiştirmede üstündürler" (Ünal 164). Hurri-Urartuların arkalarında bıraktığı mitolojik metinlerdeki ortak tema ve kahramanların da benzerliği dikkat çekmektedir (Bağlar 99).

Fakat Hurri-Urartu Mitolojisinin Çeçen mitolojisindeki sürekliliğini görmek için ilk önce Nart Destanı'nın genel özelliğine sonra da Çeçen destanlarının kendine özgü niteliklerine değinmemiz gerekir.

4.1. Nart Destanı'nın Genel Nitelikleri

Nartlar çok eski zamanlarda, devlerin zamanında yaşamışlardır. Onlar devlerin güçlü düşmanları olarak bilinir. Uzun süren ihtişamlı bir varoluşun ardından tanrıların gazabına uğrayarak yok olmuşlardır (Dumezil 73). Kısaca, Nart mitolojileri devlerden oluşan bir ırkın hikâyelerinin konu edildiği Kuzey Kafkasya efsanelerinin genel adıdır. Yunan mitolojisinde Prometheus'un zincire vurulmasına benzer bir öykü de Kazbek dağında geçmektedir. Nart metinlerinin bazıları basit hikâyelerken bazıları yaratılış mitlerinden, bazıları çok değerli eski dini metinlerden meydana gelmiştir. Nart efsaneleri Çerkes yazar Şora Nogma tarafından 1835-43 yılları arasında Rusça olarak yazıya geçirilmiş ise de ancak 1861 tarihinde basılabilmiş, 1866 yılında da Adolf Berje tarafından Almancaya tercüme edilmişlerdir (Öztürk 201). Çeçenler ve İnguşlara ait Nart Ersthoy efsanelerini ilk derleyip yayımlayanların da Laudayev Umalt (1872), Çah Ahriyev (1870) ve Eldarhanov Taştemir (1900) olduğu bilinir. Ayrıca V.F. Miller, A. Grena, A.B. Pfafa ve N. Semenov'un da çalışmalarını unutmamak gerekir. Fakat bunların yazıları oldukça abartılı bulunmaktadır (Elmurzayev 8).

Nart Destanı Karaçay-Balkar, Kumuk, Oset, Çeçen-İnguş, Abhaz-Abaza, Çerkes vd. Kafkas halklarının folklorunda önemli bir yere sahiptir ve sözlü edebiyat geleneklerinin ilk ürünleri olarak kabul edilirler. Dil ve etnik bakımdan birbirinden farklı olan Kafkas halklarının Nart destanları birçok yönden birbirlerine benzemektedir. Fakat yine de bu destanların her birinin kendisine özgü milli vasıfları barındırdığı ve aralarında bazı farklılıkların olduğu da dikkat çekmektedir. Çerkes ve Abhaz-Abazaların Nart destanları eski Yunan mitolojisiyle benzerlikler gösterirken, Karaçay-Balkar destanları eski Türk mitolojisiyle yakınlık göstermektedir (Adiloğlu, Karaçay-Malkar Türklerinde ... 577; Tavkul, Nart Destanlarının... 602). Bu çalışmada Nart destanlarının benzerliklerinin yanı sıra sadece Çeçenlere özgün olanları dikkate alınmıştır.

4.2. Çeçen Nart Destanı

Çeçen mitolojisi konusunda son zamanlarda yazılmış en popüler eser olan, Sirajdin Elmurzayev'in kaleme aldığı "Çeçen Nart Efsaneleri" adlı eserde 37 anlatı bulunmaktadır. Elmurzayev bu kitabında anlatıların halkın anlattığı biçimde derlenip yazıldığına özel bir vurgu yapmaktadır. Örneğin halk anlatılarında Nart kuleleri, köyleri, mezarları, yolları, dereleri ve vadilerinden bahsedilmektedir. Çeçen-İnguşya'nın bütün bölgelerinde anlatılan efsanelerde iri cüsseli insanlardan bahsedilir. Bunların dağ, vadi, kale ve köylerde yaşamayı sevdikleri söylenir. Et, arpa ve pirinç yerlermiş. Sığır ve koyunları diri diri şişe geçirip kızartırlarmış ya da kazanda haşlarırlarmış. İçki olarak arpa suyu ile kavrulmuş ekin suyu içerlermiş. Silah olarak da zırh, ok, yay, kalkan, mızrak kullanırlarmış. Nartlar son derece iri ve güçlüdür (Elmurzayev 89). Aslında Nart söylenceleri tüm Kafkas halklarının folklorunda mevcuttur, fakat Çeçenler onlara Nart Ersthoy derler.

Manzum destanlar veya kahramanlık şarkıları *illeş* (tekil *illi*) olarak adlandırılır. *İlli* kelimesi çok eskidir ve ilk olarak Sümer-Akad döneminde kullanılmış gibi görünmektedir. Lyoma Usmanov kelimenin MÖ 3000'den kalma Mezopotamya çivi yazısı Sümer-Akad yazılarında bulunduğunu belirtmiştir. İşte sözlü edebiyat olarak yakın zamana kadar gelen kahramanlık baladının bu eski kafiye şekli Çeçenlere özgüdür. Bu, bir insan olarak kendilerini ifade etmenin en eski biçimidir. Bu konuda Çeçen Nart Ersthoy destanlarının kendine özgü versiyonları vardır, fakat Kafkasya'nın çoğu halkıyla da ortaklık içeririr. Çeçen-İnguş versiyonları ise Kuzeydoğu Kafkasya'ya özgüdür (Jaimoukha 212-213, Akt. Kurban vd. 196-197). Çeçen destanları Çerkes-Abhaz destanlarıyla Karaçay-Balkar destanları arasında bir yerdedir. Yani "Çeçen kahramanlık destanları hem yapı hem de tipoloji açısından genel Kafkas epik sistemine aittir. Bu anlatılarda devler ve hatta tek gözlü devler; başta Nart Ersthoy'un yer aldığı kahramanlar bolca yer alır (İlyasov 44-45). Fakat Dumezil'e göre Çeçen efsaneleri birçok yönden Oset efsanelerine benzer (Dumezil 106). Kuzeyden isimler ve temalar ödünç alan Çeçenler, bazılarını yeniden dağıtıp kendi sistemlerine göre yeniden gruplamışlardır. Örneğin Çeçen masallarında genellikle insanın doğayla ilişkisi ve ona karşı vermiş olduğu mücadele sıkça işlenmektedir. Çeçen efsaneleri özellikle şu özelliklerle diğerlerinden farklılaşırlar: "1. Nahlar ile Nartlar zaman

zaman birbirleriyle savaşan iki halk olarak görünürler. Efsanelerde bu savaşların galibi her zaman Nahlardır. Nartlar, Nahları öldürmekte ve onlara bin bir zorluk çıkarmaktadırlar. Son derece zalim ve acımasızca davranırlar. Ama sonunda Nartlar hep yenilirler, yok edilirler; 2. Çeçen Nart efsanelerindeki “Nart” teriminin yanında daima ikinci bir terim olarak Ersthoy da konur, böylece hep Nart Ersthoy ifadesine rastlanır. Aslında Ersthoy da Nahların bir kabilesidir. Burada ilginç olan, Nartların kötü ve acımasız bir topluluk olarak tanımlanmasıdır. Oysa diğer Kafkas halklarının efsanelerinde Nartlar güçlü, dürüst, adil, güçsüzlerin yardımına koşan mert insanlar olarak gösterilirler” (Nevruz 420).

Diğer yandan *“Çeçen-İnguş halkları Kafkasya’da yüzyıllar boyu birlikte yaşadığı Adige, Abhaz-Abazin, Karaçay-Malkar, Osetlerle Nart destanları konusunda benzer motifler geliştirmişlerdir. Bunların da Orta Asya’dan Ön Asya’ya kadar uzanan coğrafyada gelmiş geçmiş kadim halklardan süzülerek geldiği anlaşılmaktadır”* (Tavkul, 2008: 603). *Kafkas halklarının ortak kültür ürünleri olan Nart Destanı söylenceleri temelde benzeşmekle birlikte, konu, biçim ve söyleniş yönünden farklılıklar göstermekte, her halkın kendisine has millî vasıflarını barındırmaktadır.”* (Tavkul 166-167). Masallar da öyledir. Örneğin hayvanları insanlaştıran ve konuşturan fabl tarzı bu anlatılarda “motifler sihirli nesneler, olağanüstü yetenekleri olan insanlar, hayali hayvanlar (ejderhalar, kanatlı atlar, vb.) ve diğer dünyalara seyahatler yer alır. Ağabeylerinden daha zeki, akılcı ve cesur olduğunu ispatlayan küçük bir erkek kardeş Çeçen masallarının en sık rastlanan kahramanıdır. Kurnaz tilki, açgözlü kurt ve aptal ayı genellikle hayvan masallarının kahramanlarıdır.” (İlyasov 47).

5. Hurri-Urartu ve Çeçen Mitolojilerinin Yapısökümü

Hurri-Urartu mitolojisini Çeçen Nart mitolojisiyle kıyaslamak için yapısökümü ve göstergebilim tekniklerine başvurulmuştur. Metinde bu tekniklerden kısaca bahsedildikten sonra, bu teknikler yardımıyla Hurri-Urartu mitolojileri üç düzey ve bu düzeylere ait alt temalara göre yorumlanmıştır.

5.1. Çalışmanın Metodolojisi-Tekniği

Mitoslar değişik dillerde yazılmış olsalar da işledikleri temaların ortaklıkları aralarında geçmişten gelen bir süreklilik olduğunu

gösteriyor. Bu sürekliliği görmemizi sağlayacak en uygun metodoloji-teknik ise bu tarihi metinleri yapışöküme uğratıp göstergebilim açısından betimlemektir.

Betimsel analizin de öngördüğü ya da analiz sonrası yorum ve bulgulara kapı aralayan yapışökümcü yaklaşım (Derrida) “sosyal bilimsel metinleri ya da bir metin halinde incelenebilecek edebi/sanatsal ürünleri, üreticisinin yapılaştırdığı ve/veya kodladığı anlamdan farklı olarak okurun kendi anlamlandırma süreci ile yeniden inşa süreci olarak tanımlanabilir. Özellikle yazarın ya da üreticinin metni ya da eseri ne şekilde anlamlandırdığının tam olarak bilinmesinin mümkün olmadığı durumlarda iş görmektedir” (Koyuncu 306). İşte burada metinlerdeki anlamlar üzerinde tekrar tekrar durulur. Her metin anlamlı parçalara ayrılıp yeniden yeni anlamlarla birleştirilirken metinlerin yorumlanmasındaki benzerliklere dikkat edilir. Elde edilen sonuçlar bize metinler arasındaki sürekliliğin varlığını göstermiş olur. Bu sürekliliğin varlığını yorumlamak için de göstergebilime ihtiyaç vardır.

“Göstegebilim anlamın nasıl oluştuğuna, görünenin ötesindeki anlamın ne olduğuna ve anlamsal olarak yüzeysel boyuttan derin boyuta nasıl geçilebileceği üzerine odaklanır. Anlamlandırma merkezi bir yerdedir. Anlam ve anlamlandırma insanın etrafındaki nesnelere ve olgulara nitelik kazandırır.” (Civelek 773-774). Tüm göstergeler birer koddur ve bilişsel bir süreç ile anlaşılır. Aynı zamanda yine kodlarla başkasına aktarılır (Rifat 35).

Bu çalışmada da mitoloji yapışöküm ve göstergebilim açısından incelenirken belirli kategorilerden yararlanılmıştır. “Bir mit birden çok kategoriye uyabiliyorsa da konularına göre efsaneler kabaca üç kategoride incelenebilirler: 1. Evren ve yaratılışa dair söylenceler; 2. Tanrılara dair söylenceler; 3. Kahramanlara dair söylenceler” (Öztürk, 2009: 7). Bu çalışmada bahsi geçen mitolojilerde bu kategoriler dikkate alınarak analiz edilmiştir.

5.2. Hurri-Urartu Mitolojisinin Yapışökümü ve Göstegebilim Açısından Yorumu

Burada da Hurri-Urartu mitolojileri 1. evren ve yaratılışa dair olanlar, 2. tanrılara dair olanlar ve 3. kahramanlara dair olanlar olmak üzere üç düzeyde incelenmiştir.

5.2.1. Evrene ve Yaratılışı Dair Söylenceler

Nart Destanı evrenin ve Nartların yaratılışını anlatan bir söylenceyle başlar. “Güneş tanrısı güneşi, yer tanrısı yeri yaratmış. Üçüncü olarak denizler yaratılmış. Gök ve yer yaratıldıktan sonra ikisi arasında insan yaratılmış. İlk insanlar Nartlardı. Yeryüzünde ilk defa Nartlar yaşamaya başladı.” (Adiloğlu 579). İnguş geleneğinde de kâinat gök, yer ve öteki dünya olarak üçe ayrılmıştır. Çeçen Nart Ersthoylarının yaşamları onlarla bağlantılıdır (Nevruz 421).

Ünlü Nart kadın kahramanı Sela Sata, Baksan ırmağı kıyısında çamaşır yıkarken Nartların sığırtmacı onu görür ve güzelliğine vurulur. Fırlayıveren aşk oku karşı kıyı üzerinde çamaşır yıkanan taş a çarpar. Taş hemen ısınmaya ve büyümeye başlar. Dokuz ay yedi gün sonra Sela Sata sıcak taşı eteğine sararak Nart Phar-ho’nun demirhanesine götürür. Phar-ho büyük çekiciyle taşı kırar ve içinden ateş saçan kor halinde Seska Solsa çıkar. Phar-ho büyük maşalarla çocuğu dizinden tutup soğuması için onu yedi kez soğuk suyun içine batırıp çıkarır. Böylece çocuk çelik gibi sertleşir, ama maşayla tuttuğu dizleri sertleşmeden kalır. Bu nedenle Nart Seska Solsa, Phar-ho ile Sela Sata’nın oğlu sayılır (Özdemir 14; Hadağatle 97; Elmurzayev 111). “Kumarbi Efsanesi ile bu efsanenin devamı niteliğindeki Ullikummi Şarkısı, Hurri/Hitit edebiyatının en önemli örnekleri arasındadır. Bu efsaneler bir silsile halinde devam eden ve tanrıs al iktidarlari konu alan kurgusu ile dikkat çekicidir” (Demirel 445). Kumarbi Efsanesi’nde de Seska Solsa’ya (Sosurkua) benzer temayı görüyoruz. Bu efsanede Kumarbi’nin göğün tanrısı Anu’nın erkeklik organını ağzıyla koparıp spermlerini yeryüzüne dağıtması ve onu gebe bırakması anlatılır. Kumarbi Anu’ya erkeklik organını yutarak gebe kaldığını, üç korkunç tanrıyı doğuracağını söyler ve kaçarak gökyüzünde gizlenir. Kumarbi hemen yere tükürür sonra da Nippur şehrine gider ve burada fırtına tanrısı Teşup, Aranzah (Dicle Nehri) ve Taşmışu’yu doğurur. Bu anlatılarda Kumarbi zamanla Teşup adına dönüşmüştür. Yunan mitolojisiinde de Uranos’un erkeklik organının orakla kesilip denize atılmasıyla sperminden Aphrodite’in, kan damlalarından da Giganların (devler) doğuşu anlatılır” (Akurgal, Hati ... 84; Güterbock 96).

5.2.2. Tanrılara Dair Söylenceler

Tanrılara ilişkin söylenceler genellikle tanrılar arasındaki mücadele temalarıyla işlenmektedir.

Hurri ve Hatti mitolojilerinde hanedan savaşlarıyla ilgili metinler ana hatlarıyla Kafkasyalı özelliklerini korumuştur. Kafkas Nart hanedan savaşları Hurri kökenli Kumarbi efsanesinde göze çarpmaktadır. Buna göre Allalu, Anu ve Kumarbi gökyüzünde dokuzar yıl hüküm sürerler. Tahtı en son ele geçiren Kumarbi'dir; ne var ki onun iktidarı da oğlu Fırtına Tanrısı Teşup'un tehdidi altındadır. Yunan mitolojisinde Kronos, Uronos ve Zeus, Hurri-Hatti mitolojisinde ise Anu, Alalu ve Kumarbi arasında geçen iktidar savaşları her zaman gökyüzündeki iktidarı ele geçirmek için verilmiş savaşlardır. Kafkas Nart mitolojisinde de sözü edilen bu iktidar savaşları Nart mitolojisinin özünü oluşturur. Özellikle Nart Nesren Jake bu konuda öne çıkar. İktidar savaşarak ele geçirilir. Nart halkını devlerin, cücelerin ve ejderhaların saldırılarından da korurlar. Gökyüzündeki Hama Tepesi'nde yaşayan Nart kahramanlarından bazıları şunlardır: Seska Solsa (Sosruko), Khamça, Patarza (Batraz), Seliy Pira, Orzmi, Arsh, Nyasar, Jov-Byatar, Cantalg, Tsok, Moakaz, Syatal, Mayra, Bolat v.d. Kadın figürler oldukça azdır: Sela Sata (Sataney Guaşe/Satanay Biyçe), Myalha Aza ve Jer-baba. Nartların birçok düşmanları vardır: Vampallar (devler), Sarlak Sartal (ejderhalar), Eşap (ölülerin hamisi), Gam (cadılar), Ovda, Garbaş (kadın dev), Hege (kötü yabancılar). Cüce yaratıklar: Pharalbyare (tavşan biniciler), Biydolg-byare (dirsekli ve yumruklular), Nakiy Ioha Boştolg (çepiş). Sihirli öğeler: bazen gizemli hayvanlar ve kuşlar, bazen de destan kahramanlarının atları ve silahları (Nevruz 422). Bunların bir kısmı tahtta hüküm sürerken çeşitli entrikalarla öldürülmüşler ve onların intikamını almak arkada bıraktıkları oğullarına kalmıştır (Ünal 176; Bağlar 103; Güterbock 118). Örneğin "Kumarbi'nin asıl konusu, tanrılar arasındaki bir egemenlik mücadelesi, gökyüzü krallığını elde etme çabasıdır. Bu destanlardan ilki olan Kumarbi şarkısı, tanrılar arasındaki egemenlik sırasını anlatırken, peşinden gelen şarkılar iktidarı ele geçiren Fırtına Tanrısı'na karşı, Kumarbi'nin tehditlerini, gökyüzündeki iktidarı yeniden kazanma çabasını anlatır. Bu amaçla Kumarbi, sırasıyla Lamma, Gümüş, Hedammu ve Ullikummi gibi yaratıkları, Teşup'un başına bela eder ve yardımcısı Mukışanu gibi başka tanrılardan da destek alır" (Kıymet 30). Bu karakterler iktidarı

boyunca tıpkı Zeus ve kardeşlerinin Kronos'un soyundan gelen Titanlara karşı verdikleri Giganthomakia gibi savaştılar (Bağlar 110). Zeus ile Typhon arasındaki mücadele de İlluyanka Efsanesi dile getirilmiştir. “Geleneksel kültürün sürekliliğini en iyi ifade eden efsanelerden birini de kartallarla yılanların savaşımını dile getirir. Kartallarla yılanların savaşımı, iki ayrı inancın yansıtıcısı, iki ayrı inanç varlığının çarpışması olabileceği gibi, özellikle yerle göğün, birbirine karşı iki büyük tanrısal gücün de savaşımıdır. Kartal ölümsüz yaşamın simgesi olarak benimsenen göğün, yılan ise kötülüğün simgesi olarak yeraltı tanrılarının gücünü yansıtır ve savaş her zaman olduğu gibi yine göğün etkusuyla sonuçlanır” (Belli, Urartu ... 73). İlluyanaka efsanesindeki bu anlatı Patnos bölgesinde bulunan Urartu dönemine ait bir kemerde resmedilmiştir.

Urartu Kemer Aynası, Rezan Has Müzesi

“Hattilerin Hurri kökenli “Hedammu” efsanesinde kentleri gövdesiyle yıkan, insanları yiyen kötülüğün simgesi yılan ejderiyle tanrıça Istar'ın mücadelesini içeren metin bir yerde insanların kurtuluşunu ve başarısını simgelemektedir. Hititlerin İlluyanka efsanesi büyük bir yılanın fırtına tanrısı ile savaşımı zaman içinde nitelik değiştirerek ejder olmuştur ve tanrı ile değil göğün gücünü simgeleyen kartal ile savaşır. Ölümsüz yaşamı simgeleyen hayat ağaçları ve göğün gücünü yansıtan kartal motifleri ile kötülüğü simgeleyen yeraltı tanrılarının buyurganı yılan ejderi bir Urartu kemeri üzerindeki kartal, yılan ve hayat ağaçlarına gerek kompozisyon gerekse içerik yönünden şaşılabacak biçimde benzerlik göstermektedir” (Belli, Urartu ... 65-72).

5.2.3. Kahramanlara Dair Söylenceler ve Anlam Parçaları

Kahramanlara dair söylenceler de çeşitli temalara göre yapı sökümüne uğratıldı ve şu sonuçlar elde edildi:

Motif olarak “taştan” meydana gelmiş kahramanlarla karşılaşırız. Bu durumu bir kahramanın doğumu olarak da anlamlandırabiliriz. Çünkü efsanelerde anlatılan doğum olayı aynı anlamlara sahiptir. “Tanrılar arası savaşların kesintisizliği nedeniyle ki hanedana ait yeni doğan erkek çocukları gizlice büyütülmüşlerdir. Bundan amaç erken dönemde öldürülmelerinin önlenmesidir. Nitekim Hurri mitolojisindeki Kumarbi de tahtı oğlu Teşup’a kaptırdıktan sonra bir kayadan çocuk sahibi olmuş onu gizlice büyütüştür. Yine Nart Seska Solsa da bir kayadan doğmuş ve gizlice büyütülmüştür” (Bağlar 99-107). Çeçen Nart baş kahramanlarından biri olan Seska Solsa’ya ait anlatılar da bu yöndedir. Çerkesler aynı kahramana “Sosuruk” veya “Sosurkua” demektedir (Özbay 87). Bu kelimenin kökeni hakkındaki genel görüşlerden bazılarına göre bu kelime Karaçay Türkçesinde “sos” (granit) ve “uruk” (soy, sop) kelimelerinin birlemesinden meydana gelmiştir (Habiçlanı 219-220, akt.: Adiloğlu, Karaçay-Malkar ... 213). Yani Seska Solsa’ya granit-taş soylu diyebiliriz (Tavkul 603). Yine Çerkesçe için durum şu şekilde ele alınmalıdır: Sülale adlarının çoğunda da görülen -uk, -ok, -kua takısı Çerkesçe ‘oğlu’ anlamında, -rı- da iyelik takısı. Savsırıko/Sosruko Savs/Sos’un oğlu demektir.

Hurri-Urartu medeniyet havzası ile Hatti-Hitit medeniyet havzalarında iyi tanınan Fırtına Tanrısı Teişeba-Teşup ile Kafkas Nart mitolojisinde fırtınalara ve göksel bazı olaylara hâkim bir karakter olarak dikkat çeken Nart Seska Solsa arasında tematik benzerlikler vardır. Nart mitolojisinde adı geçen Nart Seska Solsa ile Hitit Fırtına Tanrısı Teşup arasındaki ortak noktalardan ilki her ikisinin de kıtlıkla birlikte anılmalarıdır. İkinci ortak noktaları yeraltı ülkesine (ölüler diyarına) yaptıkları seyahatlerdir. Son olarak üzerinde durulması gereken ortak noktaları ise her ikisinin de benzer iktidar savaşları vermiş olmalarıdır” (Bağlar 99-103). Kabardey Nart mitolojisinde yer alan bilge baba Nart Wozırmes’ten yeteneklerini alan Nart Seska Solsa her türlü iklim ve hava şartlarına hâkimdir (Zaman 544).

Ateşin tanrılardan veya devlerden alınması motifi de başka bir ortaklık temasıdır. Tanrılardan ateşi çalarak insanlığın uygarlık aşamalarına geçmesi görevi Yunan mitolojisinde Prometheus’a

verilmişken, Çerkes mitolojisinde Nesren Jake'ye verilmiştir. Bu görevi bazı söylencelerde Sosrukua yerine getirmektedir. "Nah Pharmat efsanesinde de efsanenin başkahramanı olan Pharmat'ın özellikleri ve yaşam biçimi tıpkı Nart Nesren Jake'ye benzemektedir. O, dağlarda yaşayan kuvvetli ve çok cesur biridir. Aynı zamanda zanaatkâr ve iyilikseverdir. Nartlardan güzel davranışlarla iyilik gördükçe onlara bronzdan kılıç, kalkan, zırhlar yapar. Akıllı, basiretli, sabırlı ve cömerttir. Bu nitelikleri ve mesleği ile Pharmat bir insandır ve bir zanaatkârdır, ustadır" (Elmurzayev 53-60). Pharmat yaşamı ve yaptığı işlerle Yunan kahramanı Prometheus'tur. Prometheus gibi tanrıdan ateşi çalarak insanlara getirmiştir (Nevruz 420). Bu örnekte olduğu gibi neredeyse tüm Nah pagan tanrılarının ve iblislerinin adlarının eski Batı Asya ve Akdeniz kültürlerinde paralellikleri vardır ve Nah mitolojisi Yunan ve diğer mitolojileri çağrıştırır; bunun için Prometheus mitinden ve tepeye zincirlenmiş Nart devi Pharmat mitinden bahsetmek yeterlidir. Gök gürültüsü tanrısı Sela'dan insanlara getirmek amacıyla göksel ateşi çaldığı için Kazbek Dağı'nda sonsuz azap cezasına çarptırıldı. Çeçen mitindeki Pharmat, bronz silahlarda mükemmel olan bir demirciydi, bu da onu M.Ö. 3. binyılın sonlarına veya 2. binyılın başlarına tarihlendiriyor. Hurri cennet tanrısı Anu'nun (Sümerce An) adının Nah Ana ile bir paralellliği vardır (İlyasov 52). İşte bu Pharmat efsanesinde bazı Nart kahramanlarının isimlerini andıran isimler geçmektedir. Örneğin Sela, gaddar ve acımasız gök tanrısıdır. Göklerle ateşin sahibidir. Kudretli, ama insanlara zarar vermekten ve verdiği zarardan hoşlanan bir tanrıdır. Çerkeslerin Seteney ismini verdikleri Sata, Sela'nın karısıdır. Ancak o çok iyi kalpli bir karakterdir. Keza, Nart Ersthoylarının anasıdır; onlar işkencelerle kıvranırlarken hep üzüntü duymuştur. Ateşi çalarken Nart Pharmat'a da yardım etmiştir. Sela Sata'nın Pharmat efsanesinde adı geçmez ama Sela ile Sata'nın kızlarıdır ve genç kızların koruyucusudur (Nevruz 420).

Uçan at motifi ise bir başka ortaklık alanıdır. Birçok kültürlerde olduğu gibi Kafkas kültüründe de at önemlidir. Çeçen mitolojisinde de Kurpal adındaki kahramanın insan gibi konuşan, güçlü atı Turpal dikkati çeker. Turpal uçma ve yüzme özelliğine sahiptir. Bu özellik Yunan mitolojisinde *Pegasus* olarak karşılık bulur. Yine Pharmat'ın atı da uçma yeteneğine sahip Turpal'dır. Prometheus karşılığında kişi adı olarak

kullanılan Pharmat'ın, Çeçence sözlük anlamı '*bronz ustası, demirci*' demektir (Elmurzayev 113).

Turpal, Sela'dan (Gök Tanrısı; Yunan mitolojisinde Zeus) ateşi alma macerasında da kahraman Pharmat'ın en büyük yardımcısıdır. Efsaneye göre Turpal şimşek gibi koşma, uçma ve ölümsüz olma özelliklerine sahiptir.

Urartu Kemer (uçan at motifi)

Efsanede Turpal'ın hiç ölmediği, daima yaşadığı anlatılır (Elmurzayev 124; Özdemir 16). Pharmat, Sela'dan ateşi çalarken bu ata binmiştir. Mitolojide adı geçen *morzah*, Pharmat'ın ateşi kavrayıp getirdiği aletin adıdır. Maşa, pens, kıskaç, kerpeten anlamına gelir. Başlam, Sela'nın Pharmat'ı zincirle bağladığı dağın adıdır. Çeçen-İnguşlar Kazbek dağına bu adı verirler (Yunan mitolojisindeki dağ ise Olimpos'dur). Kuşların kralı İda, Pharmat'ın ciğerini yiyen kartalın adıdır. İda'nın eski adı Gargaron'dur. Phar, '*usta, zanaatkâr*', özellikle '*demirci ustası*' demektir. Phar-ho, '*usta, ustalaşmış, zanaatkâr, demirci ustası*' demektir. Phalğ, '*demirhane, demir-çelik işleme evi, demircilik atölyesi*' demektir (Nevruz 420). Yine aynı anlatımda geçen, denizden çıkan yılki başı ala donlu aygır da, Turpal dışındaki olağanüstü bir at olarak dikkati çekmektedir (Elmurzayev 111-124).

Sepete bırakılan istenmeyen bebek motifi de mitolojilerin sürekliliği konusunda bilgi vermektedir. Örneğin bu konuda Soska Solsa'nın oğlu Petrez (Batraz- Peterez) tipik bir karakterdir.

Nart söylencelerine göre daha doğmadan önce babası ölen Petrez, erkek olduğu için anne karnındayken terk edilmeye mahkûm edilmiştir. Denize bırakılan bebek büyük bir fırtına sonucu kıyıya vurur. Çobanlar onu bulup büyütür ve adını da onlar verir (Özbay 31). Hurri Kaneş kraliçesi mitosunda da Kaneş kraliçesinin bir yılda otuz erkek çocuk doğurması ve sonra bunların çok kalabalık olduğundan yakınıp sepet içinde nehre bırakması ve daha sonra erkek çocuklarının büyüüp annelerini bulmak için yola çıkması anlatılır. Kısaca "Kaneş kraliçesi efsanesi Hurrice olup kökeni Kafkasya'ya Nartlara

dayanmaktadır” (Ünal 101; Del Monte 191). “Akad kralı Sargon (MÖ 2334-2279) hakkında benzeri bir söylence bulunmaktadır. Tapınak rahibesi olan Sargon’un annesi bebeğinden zorla ayrılmış, bir sepet içerisinde akıntıya bırakılan bebek saray bahçivani tarafından bulunmuş, saraylı gibi büyütülen çocuğu gören tanrıça İnanna çocuğa kral olma gücü vermiştir. Roma mitolojisinde Vesta bakiresi Rhea Silvia ile savaş tanrısı Mars’ın ikizleri olan Romulus ve Remus bekâret yeminini bozduğu için ölüme mahkûm edilen anneleri tarafından bir sepet içerisinde Tiber nehrine bırakılmıştır. Dişi bir kurt tarafından bulunup emzirilen çocukları daha sonra bir çoban bulmuş ve kendi oğulları gibi yetiştirmiş, çocuklar büyüdüklerinde Roma kentinin kurucusu olmuşlardır. Yahudi mitolojisinde adı bilinmeyen (I. Seti veya II. Ramses olmalı) bir Mısır firavunu ülkesinde yaşayan Yahudilerin sayıca arttığını görünce tüm erkek çocukların öldürülmesini emretmiş, Musa’nın annesi oğlunu firavunun askerlerinden koruyabilmek için bir örgü sepetin içinde onu Nil nehrine bırakmıştır. Tesadüfen çocuğu firavunun kızı bulmuş ve kendi çocuğu gibi büyütüştür. Musa büyüdüğünde gerçek kimliğini keşfetmiş ve halkının önderi olmuştur” (Öztürk 39). Tevrat’ta Harim (Horites) (Gen. 14, 16; 36, 20) olarak geçen ve Seir dağı ile El Paran arasında veya Edom ülkesinde oturan kavimler arasında bahsi geçen insanların Hurriler olduğu (Ünal 85) düşünülürse Hz. Musa motifinin kökenleri ile de karşılaşmış oluruz. Yunan mitolojisinde Zeus ve Miken kralının kızı Alkmene’nin oğlu ve Amfitrion’un ise üvey oğlu olan Herakles anlatısı da benzer tema üzerine oturur.

Çeçen mitolojileri diğer Nart mitolojileriyle olan benzerliklerinin yanı sıra kendilerine özgü olanlarla da dikkati çekmektedir. Örneğin Kurt Alavgan masalı ve Kazenoi Gölü Efsanesi.

Borz Alavgan (Kurt Alavgan), bugün dahi Çeçen kurt kültürüyle ilişkisi olan ve ulusal sembol kabul ettikleri kurt anlatısıdır. Kurt gücün ve gururun sembolüdür. Öyle ki kıyamet günü serbest bırakılan öfkenin karşısında kurt kahramanca durarak dünyayı kurtarmaktadır. Kurt dezavantajlı durumda dahi mücadelesini sürdürür, fakat bu eşitsizliği çevikliği, zekâsıyla, cesareti ve azmiyle telafi eder. Mitolojiye göre Tanrı kurdun zevk alması için koyunu yaratmıştı, ancak insan onu kandırdı, bu yüzden hakkını geri almak için hileye ve soyguna başvurmak zorunda kaldı (Jaimoukha 149-153).

Kazenoi Gölü Efsanesi de son derece önemli bir Çeçen anlatısıdır. Bu efsanede yaşlı bir dilenci dağ köylerinden birine girer. Her kapıda yalvarır, ama herkes onu geri çevirir. Son olarak, köydeki en fakir aile, içeri girmesine izin verir ve ona büyük misafirperverlik gösterir. Yaşlı dilenci, Tanrı bütün bölgeyi sular altında bırakıp ertesi gün tüm köylüleri boğacağından köyden gitmelerini söyleyerek minnettarlığını gösterir. Aile hemen oradan ayrılır. Diğer tüm köylüler boğulur. Köyün yerinde derin bir dağ gölü oluşur. Efsane, etrafında birçok masal ve batıl inanç oluşur ve efsanenin ait olduğu bölge bir tür çekim merkezi haline gelir (Jaimoukha 149-214). Bu anlatı da biraz Hz. Lut'un başına gelenleri çağrıştırmaktadır.

6. Sonuç ve Tartışma

Geçmiş zamanlardaki toplumlar ile günümüz modern toplumları arasında tarihsel sürekliliğin anlaşılması için bahsi geçen toplumların kullandıkları dilin genetik yapısının incelenmesi kadar bu toplumlar arasındaki kültür benzerliğinin, yakınlığının ve sürekliliğinin göstergesi olarak primordial dini inanç ve mitolojilerinin de analizi önemli bir yer tutar. Bu inanç ve mitolojiler bir kaynak toplumdan çıktıktan sonra diğer zamanlarda ve toplumlarda yaşayan insanların beğenisine göre değişebilmektedir. Fakat anlatım biçimi, kahramanların isimleri değişse veya yeni anlatı ve kahramanlar eklense de motifler aynı kalmaktadır. “İnsanlar benzerler, çünkü kültürleri benzer, insanlar benzemezler, çünkü kültürleri farklıdır” (Güvenç 194).

“Hurriiler ile ilgili en son yapılan araştırmalardaki hem dil hem de arkeolojik buluntular bu kavmin anavatanının Kafkasya ve daha büyük bir ihtimalle Transkafkasya olduğunu göstermektedir” (Ünal 165). Bu bağlantı Dağıstan halklarından Lezgiler, Laklar ve Tabasaranlarla olduğu gibi Gürcüler ve hatta Ermeniler ve Kürtlerle de kurulmaya çalışılmaktadır. Fakat Hurri-Urartuların Çeçenlerle olan bağı bu gruplara göre daha güçlü görünmektedir. Hurri-Urartuların Çeçenlerle olan bağı daha ziyade dil yapıları ve arkeolojik veriler üzerinden kurulmaktadır. Bu çalışmada da görüldüğü üzere mitolojik çözümler de bu iddiayı desteklemektedir.

Kısaca Ön Asya (Anadolu), Ortadoğu ve Mezopotamya tanrıları temelde aynı karakterler olup bunların eski çağlarda yaşamış olan Kafkas insanlarıyla önemli derecede kültürel bağları, kültürel

ortaklıkları ve süreklilikleri vardı. Bu sürekliliğin gerçekliği mitolojik anlatılarca desteklenmektedir. Kullanılan iletişim dili ve maddi kültür kullanımının benzerliği mitolojik benzerlikle desteklenmektedir. Kısaca, tanrılardan ateşi çalan Prometheus ve Nart Nesren Jake, uçan atlar Pegasus-Turpal ve sepetle bırakılan, istenmeyen bebek motifleri, hayvan olarak kurt figürünün anlamı vs. gibi o kadar ortak karakterin, olayların ve de imgelerin olması sadece tesadüf ya da rastlantısal olamaz.

Diğer yandan Çeçenlerin Hurri veya Urartuların torunları olduğunu iddia etmek veya reddetmek için yeteri kadar kanıt da yoktur. Ancak Çeçen-Hurri-Urartu dillerinin yakınlıkları mitolojik okumalar üzerinden bariz şekilde fark edilebilmektedir. Özellikle evren, yaratılış, tanrılara ve kahramanlara dair anlatılarda işlenen motifler ve temalar kültürel süreklilik hakkında bilgi vermektedir.

Son olarak, bu tarihsel sürekliliğe rağmen mitolojiler günümüzde yeteri kadar itibar görmemektedir. “Kafkasya’daki halkların ortak kültürel değeri olan Nart Destanı Çeçenlerde, erken dönemde Müslümanlığın kabulü, yaşanan büyük sürgün gibi farklı sebeplerden dolayı değerini bulamamaktadır” (Kurban vd. 45-46). Oysa mitlerin tam olarak muhafaza edilememesinin ve unutulmaya yüz tutmasının önüne geçilmelidir. Çünkü her şeyden önce bunlar toplumun kültür tarihidir ve kimlik kaynaklarıdır. Kimlik sadece bizim kim olduğumuzu belirtmez aynı zamanda bizi belli bir tarihe ve belli bir coğrafyaya bağlar.

Kaynakça

Adiloğlu, Adilhan. “Karaçay-Malkar Nart Destanları”. *Turkish Studies*. Volume 2 /1 Winter, 2007: 196-218.

Adiloğlu, Adilhan. “ Karaçay-Malkar Türklerinde Nart Destanları”. Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi-Türk Dünyası Özel Sayısı*, Sayı 15 (1. Cilt), 1997: 575-591.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2023.

Akurgal, Ekrem. Hatti ve Hitit Uygarlıkları. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2023.

Archi, A. "The West Hurrian Pantheon and Its Background". In Collins, B. J.; Michalowski, P. (eds.). *Beyond Hatti: a tribute to Gary Beckman*. Atlanta: Lockwood Press, 2013.

Bağlar, Selçuk. “An Example Of Common God Culture In Anatolian and Caucasus Myths: Storm God Teişeba-Teşup And Nart Sosriko”. *VII Uluslararası Vangölü Havzası Sempozyumu* (pp. 99-107). Bitlis, Turkey, 2011.

<https://avesis.yyu.edu.tr/yayin/d5c3bd6b-33cd-4333-9972-b618a00d7ef7/an-example-of-common-god-culture-inanatolian-and-caucasus-myths-storm-godteiseba-tesup-and-nart-sosriko>

Belli, Oktay. "Urartu Mitolojisi Üzerine Bir Deneme". *Anadolu Araştırmaları*, 0 (7), 1980 . <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/12707>

Belli, Oktay. *Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998.

Bryce, Trevor. *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East (The Royal Correspondence of the Late Bronze Age)*. London and New York: Routledge, 2003.

Cambridge *Ancient History*. Cambridge University Press, vol. ii, 2005: 172.

Civelek, Makbule. "Göstergebilimin Kuramsal Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma". *Alanya Akademik Bakış*, 4 (3), 2020: 771-784

Çilingiroğlu, Altan. *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1997.

Demirel, Serkan. "Hititçe Çiviyazılı Metinlerde Geçen Kumarbi Efsanesi ve Ullikummi Şarkısı'na İlişkin Bir Tartışma Notu". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30 (2), 20154: 443-449.

Diakonoff, Igor M. and Starostin, Sergei A. *Hurro- Urartu as an Eastern Caucasian Language*. Munich: R. Kitzingen, 1986.

Diñçol, Ali M. ve Diñçol, Belkis. *Sedat Alp'a Armağan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Del Monte, von Giuseppe. F. and Tischler, Johann. *Die Ots und Gewässernamen der hethitischen Texte* (RGTC VI/2). Wiesbaden, 1992.

Dumezil, George. *Kafkas Halkları Mitolojisi*. Çev.: Musa Yaşar Sağlam. İstanbul: Ayraç Yayınları, 2000.

Elmurzayev, Sirazhdin. (Collector). *Çeçen Nart Efsaneleri*. (Çev.: Tarık Cemal Kutlu). İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

Erhat, Azra. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Çev.: Sabahattin Eyüboğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Gernot, Wilhelm. "Hurrian". In *The Ancient Languages of Asia Minor*. Woodard, Roger D. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press. 2008: 81–104.

Güterbock, H. G. *Kumarbi Efsanesi*. (Çev.: Sedat Alp). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Habiçlanı, Magomet. "Karaçay Nart Eposnu Nartlarını Üsünden". *Zamannı Avazı*, Çerkessk, 1973.

Hadağatle, Asker. *Çerkes Nart Öyküleri*. (Çev.: Murat Papşu). Ankara: KAFAV Yayınları, 2005.

İlyasov, Levha. *The Diversity of the Chechen Culture: From Historical Roots to the Present*. Published with support of the UNESCO Moscow Office for Azerbaijan, Armenia, Belarus, the Republic of Moldova and the Russian Federation, 2009. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186004/PDF/186004eng.pdf.multi>

Jaimoukha, Amjad. *The Chechens A handbook*, Caucasus World Peoples of the Caucasus Series editor: Nicholas Awde. London - New York: Routledge-Curzon Press, 2005.

Kıymet, Kurtuluş. "Hitit Mitolojisiinde Tanrıların Yer Altına İnişi". *Folklor/Edebiyat*, 20 (77), 2014: 21-34 .

Kuhr, Amelie. *The Ancient Near East*, C. 3000-330 BC. Routledge Publishing, 1995.

Kurban, V., Fedakar, P., Uçkun, R., Beşikçi, S. Ö., Kureş, M. N., Çümen, N., Gül, B. *Tarihi, Sosyo-Kültürel Yapısı ve Siyasal Yönleriyle Çeçenler*. İzmir: İKSAD Yayınları, 2020.

Lepiev, İsmail. *Türkçe-Çeçence Sözlük*. Ankara: Türkiye Kitabevi, 2003.

Nevruz, Yılmaz. *Umumî Kafkas Tarihi'ne Giriş*, Cilt I. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2013.

Öztürk, Özhan. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Phoenix yayınları, 2009.

Öztürk, Özhan. *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınları, 2016.

Rifat, Mehmet. "Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler", *20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Rosen, Arlene Miller. *Civilizing Climate: Social Responses to Climate Change in the Ancient Near East*. Rowman Altamira Press, 2007.

Tavkul, Ufuk. "Nart Destanlarının Eski Türk Destanları ile İlişkisi," In *Prof DR Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Ankara: Akçağ, 2008: 599-618.

Tavkul, Ufuk. "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar 2001, Sayı: 11, 2001: 166-167.

Turtsaninov, G. F. *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*. (Çev.: A. Hayrettin Tınmaz). Ankara: Birleşik Kafkasya Dernekleri Federasyonu Yayınları, 2006.

Ünal, Ahmet. *Hitit Devrinde Anadolu (Kitap I)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

Woodard, Roger D. *The Ancient Languages of Asia Minor*. Cambridge University Press, 2008.

Zaman, Şenol. "Çerkes Nart destanlarının neliği, nasıllığı ve neredenliği bağlamında George Dumézil'in Üç İşlev Hipotezi" / Şablonu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(2), 2024: 533-559.

